

*A vágyalom: megismerni egy idegen (idegenszerű) nyelvet,
de közben nem érteni...*

Roland Barthes¹

1 Az ismeretlen nyelv (1970), ford. Miklós Pál, in uő, *Válogatott írások*, Budapest, Európa, 1976, 241.

Bevezetés

A kötetben összegyűjtött írások 20–21. századi magyar zeneszerzők munkásságát elemzik és értelmezik. Sosem kimerítő módon, és nem az empirikus-filologikus zenetudomány bázisán, hanem a befogadasesztétika perspektívájából. Ez utóbbi tekintetében az itt szereplő komponisták munkáinak egyik legszembeűnőbb közös vonása a modern zene bizonytalan kommunikatív hatékonyságának, kevésbé finoman fogalmazva *ezoterikusságának* problematizálása. Zeneműveik érzéki reflexiók arról a kulturális állapotról, amit a hermeneutikai filozófia szóhasználatával *nyelvfeledtségnek* hívhatunk, s ami – különös módon – az érzéki reflexió révén élénk és intenzív nyelvvé alakulhat vissza.

A késő modern művészet kommunikatív hatékonyságának ínsége elsősorban abban ütközik ki, ahogyan a művészet által, illetve a műalkotás körül megképződő *societas* eszménye a gyakorlatban csorbát szenved: eltűnni látszanak az értelmezői közösségek, veszni látszanak a társadalmi rendszerszerűséget fellazító szabad (mert pusztán esztétikai érdeket szolgáló) közösségi *játék* momentumai – és ha mégis visszatérnek, már kevésbé a művészet, mint inkább a sport, a design, a tömegszórakoztatás közegeiben, melyek szükségképpen nélkülözik az autonómiát, a magas művészetet jellemző érdeknélküliséget és distanciáltságot.

A spiritualizáltsága ellenére is megosztható esztétikai tapasztalat és a művészet gravitációs terében működő értelmezői közösségek hanyatlása együtt jár a művészet (talán sosem létezett) aranykora utáni sóvárgással. Egy olyan világ iránti nosztalgiával, melyben a műalkotás és a műértés révén a világ közös belakása állhatott fenn. A kulturális értelemben vett

oikumené elvesztével egyfelől a kommunikáció formáinak önfeledtté válása, másfelől a sematikusságba való belemerülés jár együtt, végső soron a kommunikációs közösség fantomszerűsége. Noha a *nyelvfeledtség* fentebb már jelzett fogalma első pillantásra lingviztikai kategóriának tűnik, valójában nemcsak az irodalmat és a nyelvi kommunikációt érinti, hanem a kifejezés és a viszonylétesítés mindenféle formáját. Ha a zenetörténet utolsó két évszázadát tekintjük, úgy találhatjuk, hogy a művészet „nyelve” itt is elvesztette szociális potenciálját; az ezoterikus karakter úgyszólván a műalkotások előfeltételévé vált.

A művész azonban ezt a fejleményt sohasem igazolhatja vissza pusztá belenyugvással: alkotói tevékenysége egyszerre irányul a tökéletesen egyedi, másodkézből vett sémáktól és rutinoktól mentes kifejezésmód létrehozására és ugyanakkor a megszülető mű ezoterikusságának felszámolására, a mű gravitációs terében megképződő közösség kezdeményezésére.

E kötet tanulmányai semmi mást nem kívánnak tenni, mint engedni a művészek és az alkotások hívásának: néha elsőként, de gyakrabban sokadikként hozzászólni egy a művek által elindított beszélgetéshez, amely mindaddig a közösség ügye, amíg a művészet visszafordíthatatlanul el nem veszti kapcsolatát az érzékeléssel, a gondolkodással és a személyköziséggel. Az itt tárgyalt életművek azonban ennek a veszélynek az ellenkezőjéről győznek meg: a művészetet korai lenne temetni, mert mindig képes rá, hogy előrántson egy új kártyát, s ajánlatot tegyen a *játék* folytatására.

A könyv első, nagyobb része hat tanulmányt tartalmaz, a második rész nyolc kritikát és két beszélgetést. Mind a tizenhat írás megjelent korábban valamilyen formában, számos esetben azonban olyan mérvű átdolgozáson estek át, ami

alapján inkább új, mint korrigált szövegekről beszélhetünk. Természetesen nem a beszélgetések és az apróbb kritikák esetében történtek ezek az újraírások – a dolog természetéből adódóan az ilyesminek semmi értelme nem lenne (ahol mégis hozzányúltam ezekhez is, ott csak nyelvhelyességi vagy értelemzavaró problémákat oldottam fel, továbbá egyetlen esetben a publikált változathoz képest jelentősen hosszabb első változatot közlöm). A tanulmányok közül azonban több jelentős mértékben eltér a korábban publikált verziótól, s egyértelműen ezeket az új szövegeket tekintem a véglegeseknek.²

Az Eötvös Péter korai korszakának „tudományos” karakterével foglalkozó első tanulmány – ami az azóta komoly karriert befutott „artistic research” diskurzusával is kapcsolatba állítható – szinte csak címében emlékeztet a *Magyar Zene* 2005/1. számában megjelent írásra. Közvetlen előzménye a párizsi Centre de Documentation de la Musique Contemporaine-ben 2012 tavaszán megrendezett, Grabócz Márta által szervezett *Modèle naturels et scénarios imaginaires dans les œuvres de Peter Eötvös, François-Bernard Mâche et Jean-Claude Risset* című konferencia keretei között elmondott francia nyelvű előadásom volt (*Art et science dans les premières œuvres de Péter Eötvös*).

Hasonlóképpen jelentős átdolgozáson esett át az episztemológiai irányba tájékozódó Kurtág-tanulmány, amelynek első változata a *Pannonhalmi Szemle* 2002/2. számában jelent meg (*A Kurtág-enciklopédia*), egy második változat pedig a 2008-ban, az ELTE Bölcsészettudományi Karán megvédett doktori disszertációmban. Az itt szereplő szöveg egy harmadik verzió, amelyben igyekeztem hasznosítani Jeney Zoltán és Wilhelm András a korábbi változatokkal kapcsolatban megfogalmazott bírálatait is.

2 A tanulmányok első változatainak megírása idején (2004–2006 között) a kulturális ügyekért felelős minisztérium Kodály Zoltán-ösztöndijának támogatását élvezhettem, amelyért ezúton is köszönetet mondok.

Míg Eötvös és Kurtág munkáiról úgy írtam, hogy igazából sem előtte, sem utána nem álltam kapcsolatban a zeneszerzőkkel, Dukay Barnabásról – s rajta keresztül az alkotás és a befogadás etikai dimenzióiról – írott tanulmányomat több előzetes beszélgetés készítette elő. Talán ennek tudható be, hogy a *Pannonhalmi Szemle* 2008/4. számában megjelent szövegváltozaton (*Élet(út)mű. Dukay Barnabás művészete és a zene jankélévitchi etikája*) csak keveset kellett változtatnom – az ottani érvelés körülményességeit, bizonyos gondolatmenetek homályosságát most igyekeztem világosabbá tenni.

Csapó Gyula műveiről eredetileg egy nagyobb lélegzetű kritika formájában értekeztem a *Pannonhalmi Szemle* 2005/3. számában (*Időívek – bevezetés egy iniciáléba. Csapó Gyula: A Nagy Iniciálé*). A szöveg új változatában a kritikai szituációt, amennyire tudtam, eltüntettem, és az eredeti szöveg értelmezői aspektusait, különösen a zenei idő problémáját érintő megfontolásait domborítottam ki.

Hasonlóan jártam el a Gémesi-tanulmányban, amely eredeti formájában az értelmezési kísérleten túl ismertető és kritikai funkciót is betöltött (A koporsó teste – a test koporsója. Archaizmus és ál-archaizmus Gémesi Géza kompozícióiban, *Pannonhalmi Szemle*, 2006/1.). A gondolatmenet némely nehézsége ellenére ez a szöveg mind a társművészetek komparatív kezelése, mind a kortárs esztétikai diskurzusban újraaktualizált testtapasztalat fókuszba emelése révén későbbi, nem zenei tárgyú kutatásaim összefüggésében kiindulóponttá vált.

Az első rész utolsó fejezetében sorra kerülő Horváth Balázsról eredetileg egy nagyjából három ív terjedelmű, munkássága első évtizedét keresztül-kasul áttekintő, kritikai célú tanulmányt készítettem, azzal a szándékkal, hogy a szöveg bizonyos alfejezetei önállóan is megálljanak a lábukon, és publikálhatóak legyenek. Ebből a tervből annyi lett, hogy a *Magyar Zene* 2006/4. számában napvilágot látott a legin-

kább önálló fejezetek egyike, melynek fókuszában a zenei tér problémája áll (*Hang-szín, hang-tér, hang-verseny, hang...* *Értelmezéskísérlet Horváth Balázs Magnets című kamara-zene-sorozathoz*), a többi rész publikálására különböző okokból végül nem került sor. Az azóta eltelt időben Horváth Balázs mind életkorát, mind szakmai érettségét illetően túlfutott azon az állapoton, amit „pályakezdsnek” lehetne nevezni, s amelyet az eredeti tanulmány a konstruktív kritika jegyében reflexió tárgyává tett. Ezért döntöttem úgy, hogy az itt közölt új változatból eltávolítom az időközben anakronisztikussá vált kritikai fervort, ugyanakkor több ponton kiegészítem a publikált szöveget, hogy az eredeti, terjedelmes tanulmány minél több tanulsága hozzáférhetővé váljon.

Ami a beszélgetéseket és kritikákat illeti, itt csupán a *Brácsások csillagórája* című koncertkritika esetében kell felhívnom a figyelmet az új változatra: a *Fidelio* online magazinban 2012. október 3-án megjelent azonos című cikk eredeti változata mintegy a duplája volt az ott publikált verziónak. Itt a teljes szöveget közlöm.

A többi szöveg eredeti megjelenési helyei az alábbiak:

Újfajta dimenziók. Beszélgetés Vidovszky Lászlóval, *Gramofon*, 2009/3.

A harang, a templom, a mese és a csillagos égbolt. Kortárs magyar szerzők Hungaroton-lemezei, *Muzsika*, 2007/9.

Alkat és intenció. Decsényi János szerzői estje és hanglemeze, *Muzsika*, 2007/6.

Fogyasztói zeneszerzés. Ifjúsági Kortárs Zenei Estek, negyedszer, *Muzsika*, 2007/5.

Nyolclábú Szövetkezet – élet a lázadás után. Veres Bálint beszélget Horváth Balázs, Dinyés Dániel, Dargay Marcell és Futó Balázs zeneszerzőkkel, *Pannonhalmi Szemle*, 2007/2.

Hegy levegő. Rondino Fesztivál 2006, *Élet és Irodalom*, 2006/34.

Meditáció-töredék Eötvös Péter új lemezéhez. Eötvös

Péter: IMA, *Pannonhalmi Szemle*, 2003/4.

Az eredeti források között két többszerzős írás is található. Az egyik valójában nem együttműködésben született, csak a szerkesztői asztalon kapcsolódott össze más szövegekkel, s jelent meg a *Muzsikában* a 2007-es Korunk Zenéjéről készült fesztiválbeszámolóok csokrában (Molnár Szabolcs–Veres Bálint, Antológiák és évfordulók. Korunk Zenéje 2007, *Muzsika*, 2007/12; a *Sziréni szirénák* című szöveg ennek a publikációnak egy részlete).

A másik többszerzős forrásmegjelölés azonban valóban közös publikációt jelöl: Bujdosó Márton–Veres Bálint, Labirintus(kritika). Labirintusok és fűgák – Csalog Gábor és Varga István koncertje, *Pannonhalmi Szemle*, 2007/4. Bujdosó Márton zeneszerző barátom vállalta, hogy párhuzamos kritikát ír velem ugyanarról a koncertről (az ő bejegyzéseit *kurziváltam*). Köszönöm neki, hogy hozzájárult a szöveg itteni újraközléséhez, de még ennél is jobban köszönöm, hogy az írások keletkezésének éveit hűséges beszélgetőpartnerem volt.

Viszonzásul hadd ajánljam neki az eredményt.